

Anna Kacperczyk
Uniwersytet Łódzki

Dominika Byczkowska
Uniwersytet Łódzki

OD REDAKTORÓW

W stronę socjologii ciała

Anna Kacperczyk, dr, socjolog, adiunkt w Katedrze Metod i Technik Badań Społecznych w Instytucie Socjologii Uniwersyteu Łódzkiego. Członek zespołu redakcyjnego „Qualitative Sociology Review” oraz „Przeglądu Socjologii Jakościowej”. Członek Zarządu Łódzkiego Oddziału PTS. Za książkę *Wsparcie społeczne w instytucjach opieki paliatywnej i hospicyjnej* (2006) otrzymała w 2008 roku Nagrodę im. Stanisława Ossowskiego. Zainteresowania naukowe: metodologia badań społecznych, teoria ugruntowana, badania jakościowe, symboliczny interakcjonizm.

Dane adresowe autorki:

Katedra Metod i Technik Badań Społecznych
Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź
e-mai: anna.kacperczyk@gmail.com

Dominika Byczkowska, dr, socjolog, pracuje w Katedrze Socjologii Organizacji i Zarządzania IS UŁ. Jej główne obszary zainteresowań badawczych to socjologia ciała, społeczne konstruowanie cielesności, socjologia tańca, metodologia teorii ugruntowanej, socjologia jakościowa, socjalizacja wtórna w grupach zawodowych i hobbystycznych. Realizowała także badania dotyczące m.in. procesu lobbingowego i konstruowania procedur HR. Jest redaktorką działu recenzji w QSR i PSJ. W swojej pracy wykorzystuje socjologię jakościową i wiedzę z zakresu rozwoju profesjonalnego do badania przemian zachodzących w grupach zawodowych. Jest specjalistką pracy kreatywnej przy zachowaniu harmonii umysłu i ciała.

Dane adresowe autorki:

Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania
Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź
e-mail: dominika.byczkowska@wp.pl

W ostatnich latach obserwujemy rosnące zainteresowanie tematyką cielesności w socjologii i innych naukach społecznych. W odpowiedzi na to zainteresowanie generowanych jest wiele różnorodnych koncepcji teoretycznych, które próbują objaśnić fenomeny związane z cielesnością aktorów społecznych, uchwycić proksemiczne aspekty ludzkich działań, opisać sposoby używania ciała jako narzędzia pracy, jego znaczenie w interakcji i komunikacji interpersonalnej czy też jego rolę jako ikony w przekazach kultury masowej. Badania socjologiczne nad cielesnością wspomaganą są przez liczne dziedziny pokrewne, jak filozofia, antropologia, etnologia, psychologia, etologia, choreologia, nauki o kulturze, sygnalizując tym samym konieczność badań interdyscyplinarnych w tej wielowarstwowej i wieloaspektowej dziedzinie, która stanowi dla badaczy poważne wyzwanie metodologiczne. Z problematyką tą wiąże się wiele pytań, między innymi: Jak badać ciało? Jak zaświadczać w procesie badawczym o doświadczeniach ciała? Jak zapewnić studiom tego typu intersubiektywną kontrolę?

W Polsce w ostatnich latach pojawiło się kilka znaczących publikacji dotyczących problematyki cielesności: prace Zbyszka Melosika, między innymi *Ciało i zdrowie w społeczeństwie konsumpcji* (1999) czy *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako (kon)teksty pedagogiczne* (1996), *Społeczne tworzenie ciała* (2005) autorstwa Adama Buczkowskiego, *Socjologia ciała* (2009) Honoraty Jakubowskiej, publikacja Richarda Shustermana *Świadomość ciała* (2010), a także, wydana przez PWN, jedna z klasycznych książek z tej dziedziny pod tytułem *Socjologia ciała* autorstwa Chrisa Shillinga (2010). W roku 2011 „Przegląd Filozoficzno-Literacki” wydał numer *Ciało* poświęcony w całości tej problematyce.

Mimo rosnącej liczby publikacji zagranicznych obejmujących swym zakresem problematykę ciała i cielesności, wciąż zbyt mało jest polskojęzycznej literatury na ten temat. Niewielki jest jeszcze dorobek studiów w tym obszarze w naszej rodzimej tradycji badawczej.

Oddając w ręce Czytelnika numer tematyczny „Przeglądu Socjologii Jakościowej”, pragniemy wypełnić tę lukę oraz stworzyć możliwość wymiany doświadczeń badaczom podejmującym tę problematykę. Artykuły zawarte w niniejszym numerze są wynikiem dorobku XIV Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego i efektem prac Zjazdowej Grupy Tematycznej nr 39, pod tytułem *Ciało w przestrzeni społecznej*, która obradowała 9 września 2010 roku w Krakowie. Zakres tematyczny obrad grupy był bardzo szeroki. Obejmował rozważania od zagadnień zdrowia i choroby, poprzez kwestie metodologiczne w badaniu społecznych aspektów cielesności, aż po biograficzną koncepcję ciała i tworzenie obrazu ciała oraz wykorzystanie najnowszych osiągnięć chirurgii plastycznej i rekonstrukcyjnej. Ten szeroki zakres tematyczny znalazł swoje odzwierciedlenie w niniejszym numerze „Przeglądu Socjologii Jakościowej”.

Pierwsze dwa artykuły – Honoraty Jakubowskiej i Anny Kacperczyk – mają charakter teoretyczno-metodologiczny i omawiają miejsce problematyki cielesności we współczesnej socjologii, rozważając możliwości aplikacyjne refleksji z tego obszaru we współczesnych badaniach socjologicznych.

Artykuł autorstwa Honoraty Jakubowskiej *Ciało jako przedmiot badań socjologicznych – dylematy, pominięcia, możliwości*, otwierający numer, podejmuje problem „przeteoretyzowania” socjologii ciała jako subdyscypliny i wskazuje na niedoskonałości

i zaniedbania dotyczące badań w jej obrębie. Autorkę interesuje to, jakie aspekty ciała i/lub cielesności są przede wszystkim przedmiotem badań, jakie najłatwiej poddają się socjologicznej analizie, a z jakimi, jako socjologowie, mamy największe metodologiczne trudności. Autorka zastanawia się, na ile przydatne dla autorów chcących prowadzić badania w ramach socjologii ciała jest sięganie do badań z subdyscyplin pokrewnych, takich jak: socjologia medycyny, socjologia zdrowia, socjologia sportu czy socjologia codzienności. Wskazuje także na przydatność konkretnych metod i technik badawczych, jakie mogą być wykorzystane w projektach badawczych, których przedmiotem badań jest ciało/cielesność.

Drugi tekst, autorstwa Anny Kacperczyk, pod tytułem *Badacz i jego ciało w procesie zbierania i analizowania danych – na przykładzie badań nad społecznym światem wspinaczki* traktuje o miejscu, jakie w prowadzeniu badania o charakterze etnograficznym zajmuje ciało samego badacza. Rozważania odwołują się do konkretnego przypadku badania nad społecznym światem wspinaczki, ale refleksja autorki wykracza poza nie, uznając ich aktualność w odniesieniu do wszelkich etnograficznych badań, obejmujących swoim zainteresowaniem ucieleśnione działania podmiotów ludzkich, szczególnie te, w których główny przedmiot badań stanowi aktywność fizyczna związana z pracą z ciałem i poprzez ciało. Autorka analizuje relacje pomiędzy ucieleśnieniem konkretnych działań i aktywności badanych podmiotów (wspinaczy) a ucieleśnieniem samego procesu gromadzenia danych przez badacza. Podejmuje także problem przejścia pomiędzy tożsamościami badacza i uczestnika społecznego świata oraz rozważa możliwość wykorzystania

autoetnografii w procesie gromadzenia i analizowania danych. Autorka podkreśla cielesny charakter procesu badawczego w studiach o charakterze etnograficznym i sugeruje uwzględnienie w tego typu badaniach świadomego namysłu nad umiejscowieniem ciała i cielesności samego badacza w procesie wytwarzania wiedzy.

Kolejne artykuły numeru podejmują problematykę doświadczania własnego ciała przez aktorów społecznych: praktykujących hatha-jogę, tancerzy, kobiety pracujące w agencjach towarzyskich, biorców kończyn oraz osoby tatuujące się.

W tekście Krzysztofa T. Koneckiego „*Ciało świątynią duszy*”, czyli o procesie budowania tożsamości praktykującego hatha-jogę. *Konstruowanie prywatnej quasi-religii* podjęty zostaje problem postrzegania i odczuwania ciała w praktyce nabywania tożsamości praktykującego hatha-jogę. Autor przedstawia proces stawania się praktykującym jako immanentnie związany z praktykami pracy nad ciałem, definiowaniem ciała oraz jego odczuć. Zdaniem autora „[p]raca nad ciałem może zmieniać zachodnią perspektywę definiowania ciała jako elementu materialnego ludzkiej egzystencji (wizja kartezjańska) w wizję traktowania go jako substancji uduchowionej (wizja filozofii wschodniej)” (s. 64). Artykuł ukazuje zderzenie doświadczeń człowieka żyjącego w kulturze Zachodu, które przekraczają możliwości nazywania odczuwania świata (transcendencja umysłu przy pomocy ciała) z tym, co społeczeństwo i kultura starają się zdefiniować (wyraźnie artykułowane dychotomie ducha i ciała).

Artykuł Dominiki Byczkowskiej, zatytułowany „*Ciało to mój największy nauczyciel*”. *Interakcje z własnym ciałem w pracy tancerza*, prezentuje specyficzną interakcję, jaka zachodzi pomiędzy

jednostką i jej ciałem w procesie stawania się tancerzem. Zdaniem autorki, „[c]iało jest przez tancerza traktowane jako aktor, który podejmuje własne decyzje i czasami nie pozwala tancerzowi realizować jego zamiarów, na przykład związanych z normami panującymi w określonych grupach społecznych” (s. 112). Ta szczególna relacja z własnym ciałem tworzona jest w procesie negocjowania i obserwowania reakcji własnego ciała na zadania, jakie stawia przed nim tancerz. Relacje i interakcje z własnym ciałem mogą przybierać bardzo różną formę i są zazwyczaj uzależnione od relacji społecznych, norm panujących w środowisku, z którego tancerz pochodzi.

W swoich rozważaniach autorka opiera się na wynikach własnych badań nad społecznym konstruowaniem cielesności przez tancerzy tańca towarzyskiego, które prowadziła przy wykorzystaniu metodologii teorii ugruntowanej oraz jakościowych technik badawczych. W artykule podjęta zostaje także tematyka relacji z ciałem w procesie autoterapeutycznym.

Kolejny tekst, autorstwa Magdaleny Wojciechowskiej, *Ciało – podstawowe narzędzie pracy. Rola ciała w procesie negocjowania tożsamości pracownic agencji towarzyskich* podejmuje refleksję nad sposobami doświadczania własnego ciała przez prostytutki w procesie konstruowania przez nie tożsamości profesjonalnej. Ciało prostytutki – jak pisze autorka – „stanowi [...] kluczowy, namacalny element łączący ze sobą dwa diametralnie różne światy – «świat normalny» ze «światem dewiacyjnym»” (s. 130). Autorka opisuje szczegółowo proces kryształizowania się profesjonalnej tożsamości sytuacyjnej przyjmowanej przez kobiety pracujące w agencjach towarzyskich.

Używanie własnego ciała jako narzędzia pracy implikuje szereg zabiegów poznawczych, interakcyjnych oraz symbolicznych, które pozwalają osobie funkcjonować w świecie agencji towarzyskich oraz rozwijać tożsamość profesjonalną prostytutki. Autorka przedstawia rozmaite praktyki odnoszące się do ciała, takie jak: traktowanie ciała jako *kostiumu teatralnego*, doświadczanie go w kategoriach *materii* („wymagającej nieustannego przekształcania, dopasowywania się do określonych warunków pracy, narażonej na uszkodzenia mechaniczne oraz podlegającej zużyciu się” [s. 128]), *narzędzia pracy* i wreszcie jako *partnera interakcji* umożliwiającego profesjonalny kontakt z klientem.

Katarzyna Kowal w artykule pod tytułem *Doświadczanie własnej cielesności przez biorców kończyn – socjologiczne studium zrekonstruowanego ciała* podejmuje problematykę interakcyjnych i tożsamościowych konsekwencji przeszczepu ręki.

Transplantacja stanowi dla biorców szansę na pełniejsze życie, ale jednocześnie wiąże się z licznymi wyzwaniem i ograniczeniami. Autorka stara się prześledzić losy swoich badanych. Doświadczenia własnego zrekonstruowanego ciała są elementem przeżyć i refleksji podmiotu. Autorka podejmuje się trudnego zadania poddania refleksji socjologicznej świata przeżyć biorców kończyn. W analizie ich cielesnych doświadczeń sięga do czasu sprzed przeszczepu, kiedy jednostki *doświadczaly ciała sfragmentaryzowanego*, które z powodu utraty ręki stawiało opór, uniemożliwiało działania praktyczne, było ułomne, słabe, niemęskie i niejednokrotnie ukrywane przez samych badanych. Okazuje się jednak, że równie trudne i problematyczne może być *doświadczenie ciała zrekonstruowanego*, które z jednej strony jest już kompletne, ale z drugiej na co dzień zaświadcza o dokonanej rekonstrukcji.

Siódmy tekst, autorstwa Agaty Dziuban, *Ja zapisane na skórze. Tatuowanie ciała jako praca tożsamościowa w indywidualizującym się społeczeństwie polskim* podejmuje problematykę budowania tożsamości jednostki na bazie świadomego projektowania wyglądu własnego ciała przez osoby tatuujące się. Odwołując się do koncepcji „projektu ciała” Anthonego Giddensa, zgodnie z którą ciało stanowi kluczowy element budowania tożsamości Ja, autorka stara się odpowiedzieć na pytanie, jakie funkcje pełni oznaczanie ciała za pomocą tatuażu w sensie konstruowania jednostkowej tożsamości. Autorka opiera swoje wnioski na bogatym materiale empirycznym (wywiadach biograficznych z wytatuowanymi kobietami i mężczyznami, obserwacjach uczestniczących oraz zdjęciach), starając się wykazać, że praktyka tatuowania ciała stanowi swoistą pracę biograficzną, która pozwala jednostce oznaczyć kluczowe, zwrotne momenty swojego życia oraz przepracować emocje związane z ważnymi dla niej zdarzeniami czy przeżyciami, stanowi środek ekspresji i artykulacji tożsamości, a także podstawę społecznych identyfikacji jednostki oraz formę komunikowania z innymi. W ten sposób „projekt ciała”, wyrażający się w praktyce tatuowania, stanowi istotny element większego przedsięwzięcia, jakim jest konstruowanie i rekonstruowanie Ja. W artykule nacisk zostaje położony na te aspekty pracy z ciałem, które wiążą się z pracą nad tożsamością, a podejmowanie przez jednostki praktyk upiększających czy stylizujących ciało staje się elementem ich strategii tożsamościowej.

W dalszej części numeru podjęta zostaje problematyka roli i miejsca ciała we współczesnym świecie, a także kulturowe uwarunkowania rozmaitych praktyk związanych z cielesnością.

W artykule *Body art – ciało, sztuka, technologia. Od ciała ułomnego do bezawaryjnego humanoida* Izabela Franckiewicz-Olczak zastanawia się, w jaki sposób ciało jest współcześnie obecne w sztuce. Stawia także kolejne pytania: W jakich kontekstach się pojawia? Jaką rolę pełni w tym procesie zawłaszczająca ciało i ingerująca w nie technologia? Główne problemy współczesnej humanistyki, takie jak: sprzeciw wobec starzeniu się ludzkiego ciała, ingerencja w ludzką cielesność, transplantologia, genetyka czy ekshibicjonizm zostają zestawione z tematyką wybranych prac artystycznych. Analizując kondycję współczesnego ciała, autorka zauważa, że pod względem przedmiotu badań, jak również wniosków z nich płynących dyskurs artystyczny niejednokrotnie pokrywa się z dyskursem naukowym na ten temat. Perspektywy te, zdaniem autorki, różnią się jednak zasadniczo pod względem metody.

Ostatni, dziewiąty tekst numeru, zatytułowany *Ciała osobliwe w przestrzeni freak/talk show* autorstwa Mai Brzozowskiej-Brywczyńskiej, dotyczy problemu eksponowania odmienności fizycznej, cielesnej w przestrzeni publicznej – na przykładzie programu „Rozmowy w toku”, który, zdaniem autorki, podziela wiele cech z „pokazami osobliwości”. Samo wystawianie „na pokaz publiczny różnego rodzaju osobliwości dla uciechy tłumu gapiów” (s. 245) jako sposób uwidaczniania odmienności cielesnej w przestrzeni kulturowej staje się dla autorki pretekstem do głębszej refleksji na temat zagadnienia budowania uzasadnień i legitymizowania tego rodzaju pokazów we współczesnej kulturze. Metanarracją usprawiedliwiającą tego rodzaju obsceniczność staje się wpisane w opowieść o nauce i moralności poszukiwanie prawdy o nas samych za pośrednictwem poznawania obcego. Zdaniem autorki, w ten sposób *talk*

show staje się „pochwałą kulturowej władzy regulowania dewiacji [...] oraz naukowej władzy dyscyplinowania nieprawidłowości natury” (s. 254).

W numerze znajdzie także Czytelnik polemikę Piotra Sorokowskiego nawiązującą do tekstu Izabeli Wagner *Selektywna analiza problemu publikacji humanistów i przedstawicieli nauk społecznych w języku angielskim*, który ukazał się w poprzednim numerze „Przeglądu Socjologii Jakościowej” oraz tejże autorki *Odpowiedź na polemikę, czyli więcej na temat publikacji w języku angielskim w zagranicznych czasopiśmie przez polskich specjalistów nauk społecznych i humanistycznych*, a także odwołujący się do obydwu tych głosów tekst polemiczny Sławomira Magali pod tytułem *Gorzkie żale, czyli autorefleksja zawodowa*.

Bibliografia

Ariès Philippe (2010) *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w czasach ancien régime'u*. Przełożyła Maryna Ochab. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.

Buczowski Adam (2005) *Spoleczne tworzenie ciała. Płeć kulturowa i biologiczna*. Kraków: Universitas.

Ciało (2011) „Przegląd Filozoficzno-Literacki”, nr 4(32).

Jakubowska Honorata (2009) *Socjologia ciała*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Melosik Zbyszko (1996) *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako(kon)teksty pedagogiczne*. Poznań–Toruń: Wydawnictwo Edytor.

----- (1999) *Ciało i zdrowie w społeczeństwie konsumpcji*. Poznań–Toruń: Wydawnictwo Edytor.

Cały numer zamykają recenzje książek: Katarzyny Szkuty *Wytwarzanie poczucia normalności w rozmowie codziennej. Studium socjologiczne* – autorstwa Pawła Tomanka oraz napisana przez Michała Lesiaka recenzja książki Philippe'a Ariès *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w czasach ancien régime'u*.

Oddając numer tematyczny „Przeglądu Socjologii Jakościowej” *Ciało w przestrzeni społecznej*, mamy nadzieję, że zawarte w nim teksty umożliwią Czytelnikowi lepsze poznanie złożoności i wagi problematyki ciała jako przedmiotu badań socjologicznych. Życzymy inspirującej lektury.

Shilling Chris (2010) *Socjologia ciała*. Przełożyła Marta Skowrońska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Shusterman Richard (2010) *Świadomość ciała. Dociekania z zakresu somaestetyki*. Przełożyli Wojciech Małecki, Sebastian Stankiewicz. Kraków: Universitas.

Szkuta Katarzyna (2010) *Wytwarzanie poczucia normalności w rozmowie codziennej. Studium socjologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Wagner Izabela (2012) *Selektywna analiza problemu publikacji humanistów i przedstawicieli nauk społecznych w języku angielskim*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 8, nr 1, s. 166–187 [dostęp 27 czerwca 2012]. Dostępny w Internecie: <http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume18/PSJ_8_1_Wagner.pdf>.

Cytowanie

Kacperczyk Anna, Byczkowska Dominika (2012) *W stronę socjologii ciała*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 8, nr 2, s. 6–11 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <<http://www.przegladsocjologiijakosciowej.org>>.